

Foredrag om Gammelstuen ved Trond Berger på Hofossdagen 2022

(Hentet fra Brandvalitten nr 3, september 2022)

HOFOS GÅRD – «GAMMELSTUN HOFOS»

Tekst og bilder: Trond Berger

Trond Berger, født 1945

Eiendommen Hofos Gård – «Gammelstun Hofos» ble stavet med en s i alle skriftlige handlinger tilbake til vår familie overtok ca. 1868. Jeg skriver ca. 1868 fordi det foreligger skjøter både fra 1868 og 1872, men hvilke deler de besto av er usikkert. Mange gårds- og bruksnummer er endret – også etter sammenslutningen av Brandval, Vinger og Kongsvinger fra 1964. Brandval var den sørligste Solør-kommunen. Hofos-eiendommen lå følgelig i Solør – ikke i Vinger eller Kongsvinger.

Hofoss gård i 1952.

Dagens fakta vedr. eiendommen er: 36.600 da skog, fordelt på arealer i Kubergset/Trøa, Bursåsen, Brattåsen og Sørroa. Skogen har 24 km egen veg i Kubergset/Trøa. De øvrige skiftene har vegfelleskap med naboteiger – unntatt Buråsen. Der eier Hofos hele vegsystemet; selv om veien fra FV 205 til Gjeldtjernet/Geittjernet ligger på «fremmed grunn». Vegvedlikeholdsforeningen disponerer og har ansvar for ca. 88 km veg. Hofos Gård har 8 ulike hus i skogen, 4 gapahuker og 4 hus på gårdstunet.

Da jeg og Anne overtok her i 1990 var eiendommen slitt. Det hadde opp gjennom årene blitt gjort det absolutt nødvendige. Vedlikeholdningens faste medarbeidere Åge Henriksen og Per Westend, drev sammenhengende omtrent 3 år. Det ble gjort en kjempejobb. I dag er det på gården: 4 mål gressplen, det er planet rogn, eik, ask, lønn, blodlønn, ornåsbjørk og rognasal.

Låvetaket mot syd og vest har 136 solcelleplater som produserer ca. 30.000 kwh årlig.

Det er bygget elgslakteri i garasjen som en gang huset skurtresker. Samtlige tak er byttet/fornytt. I dag har vi ingen ansatte, men det var 5 mann her da vi overtok. Og det var – ifølge skriftlige kilder – opp til 88 personer «i sving» samtidig, før «den moderne tid» forandret det meste. Jordbruket er 195 da og er forpaktet til Jon H. Skaare på Mjølnerud – nabo.

Eiendommen eies i dag – fra 1/1-2020 – av vår datter Inger som er gift Bjørnebye og bor på Sjurderud Gård i Våler. Hennes eldste sønn – Nicolai Berger Bjørnebye – overtar Hofoss gård da «tiden er moden». Han er i dag 23 år og under utdannelse.

Det var dagens status i korte trekk; så var det HISTORIEN...

På bygda ble eiendommen kalt HOFOSKOMPANIET – fordi den var eiet av en rekke ulike mennesker som nok alle var nokså nære slektninger – med felles opphav; min oldefar Helge Berger (1834 – 1903).

Helge Berger fotografert ca 1865

Hvordan var det mulig at en forsamling gårdbrukere fra Elverum kunne få idéen om å kjøpe eiendommene Odals Værk, Hofoss-skogen i Brandval, ca. 30.000 da på Åsnes Finnskog – og å starte et stort skog- og sagbruksfirma – Halla Aktiebolag i Kotka/Finland – i løpet av årene 1868 – 75?

Den Franske revolusjon ble opphavet til store forandringer i Europa – og grunnmuren til dagens Europa og Norges tilblivelse. Vi fikk oppløsning av adelen, konkursen i Det Ankerske Fideikomiss, opphevelsen av sagbruksprivilegiene. Det ga «alburom» for fremsynte bygdegründere.

Tre brødre fra Væringsaasen i Trysil ble gift på tre gårder i Elverumområdet: Setersmoen på Øksna, Korsbakken i Leiret og Berger i Heradsbygd. Min oldefar Helge var eldste sønn på Berger – døpt Helge Væringsaasen Berger – men skrev seg hele livet kun for Helge Berger. Han var født i 1834. I historisk

Brandvalitten

perspektiv betyr dette at han ble født 13 år etter Napoleons død og to år før Triumfbuen i Paris ble ferdig bygget. Norge var i union med Sverige, og Finland var et Storfyrstedømme under den Russiske Tsar.

De tre fetterne Gunder Sætersmoen, Helge Væringsaasen og Helge Berger, slo seg sammen – og fikk med seg noen øvrige slektninger. De grunnla Elverum Sparebank, samlet kapital og kjøpte skog. Dette hadde ikke latt seg gjøre i dag – på den måten. Men det gikk den gang.

Helge Berger dør av tuberkulose i mai 1903 og svigersønnen Gudor Andreas Dahl (fra Vesterhaug i Heradsbygd) overtar administrasjonen. Helge hadde på dette tidspunkt kjøpt ut alle sine «medsammensvorne» i Brandval og Åsnes – ikke på Odals Værk – og var eeneier. For at eiendommen skulle kunne driftes, var det nødvendig med folk – mange folk. Den første bestyrer på Hofos var Anton Strand – fra Strandbygda i Elverum (1870-85). Så fulgte Kristian Fjeld (1885 – 1902), Jon Fallås – fra Nordfallåsen i Åsnes Finnskog (1902 - 35), Jens Berger (1935 - 39 – han bodde her fra -32), Per Føyn (1939 – 47), Iver Westend (1947 – 82), Bjørn Skyrud (1982 – 92), jeg, Trond Berger (fra 1992).

Ved Helge Bergers død ble det ikke foretatt noe eierskifte. Administrasjonen gikk «juridisk» i Helges navn frem til Fylkesskattesjefen på arvingene å skifte – det var i 1924. Da ble Hofos til «kompaniet». Driftsmodellen HOFOS INTERESSENTSKAB (Hofos I/S) besto av barn, svigerbarn og barnebarn etter Helge. Ingen av disse bodde på eiendommen som i praksis ble drevet av de bestyrerne som er nevnt ovenfor. Administrerende direktør for det hele – inkl. eiendommene i Åsnes og Odals Værk – var Helges svigersønn Gudor Andreas Dahl, gift med hans nest eldste datter Ingeborg. Om disse hadde hatt barn – som vokste opp – hadde familiesituasjonen vært annerledes enn i dag. Dahl fikk en datter – Borghild – men hun døde som 21-åring av tuberkulose.

Man kan vanskelig tenke seg i dag hvordan det i praksis var å drive dette; ikke telefon, ikke bil og ikke radio. Det var brev, sykkel, hest og kjerre, tømmerfløting – og alt måtte gjøres manuelt. Det måtte til **mye** folk og mange **flinke** folk. Ordentlig håndverk - og ikke noen sykemelding eller HMS.

Hofos I/S ble avviklet i 1994, delvis som følge av ny skattelovgivning – men også av praktiske årsaker. Det ble dannet et ansvarlig selskap (ANS) som også ble avviklet tidlig i dette århundre. Da vi overtok her tidlig på 90-tallet, var det 11 medeiere (interessenter). Alle nære og fjerne slektninger. Det «lå i kortene» at slik kunne det ikke fortsette inn i evigheten. Så Helge Opsahl på Odals Verk (vi var tremenninger) og jeg ble enige om å avvikle sameiedriften. Han ble utkjøpt av Hofos sammen med sin familie, og jeg med familie fra Odals Verk. Det ble en vellykket og fremtidsrettet skilsmisse.

Verdimessig kan vi gjøre et lite regnestykke: Familien har eiet dette fra 1868 til i dag – altså 154 år. Om vi antar at det er avvirket og solgt ca. 8.000 m³ tømmer hvert år, blir det totalt 1.232.000 m³. Tømmerpris er – og har alltid vært – noe spesielt – opp og ned, men det er uansett snakk om meget store verdier.

Da man bygget Åflodammen ble også grunnmuren til hovedhuset på Hofos og fjøsmuren laget. All stein er tatt fra skråningen mellom svingen og Hofos skanse. Meget solid og nøyaktig bygget. Dagens hus er bygget i perioden 1895 – 1902. Da vi bygget nytt låvetak, fant vi mange takstein som var merket Odals verk -02 – altså laget i Odalen i 1902.

Eiendommen ble drevet skogskjøtselmessig slik det var «kutyme» den gang, og den bærer noen steder enda preg av dimensjonshogst. Dagens skogskjøtsel er et «etter-krigs-fenomen», noe som har økt produksjonsevnen betraktelig. Det var dyktige og fremsynte drivere – med folk som Halvor Landfastøyen og Iver Westend i den «moderne» fasen.

Tømmertransport i 1938 ved Mollerudsvollen

Brandvalitten

I Per Føyns tid ble det konstruert store valser som man kjørte på myrene slik at disse fros – og man kunne kjøre tømmer på «vegløse områder». Skogsveiene ble bygget fra tidlig 50-tall – noe som var en kjempeinvestering – men de ble skogens «blodårer» når fløtingen opphørte. Eiendommen hadde et større makeskifte i 1987 – 89, og det hele ble mer samlet og lettrevet. Makeskiftet kostet 4.000 dekar, men gjorde eiendommen bedre og greiere driftsmessig.

Tidligere var Hofoss Gård en «levende gård» med følgende besetning: I fjøset – på 10 x 10 m var det inntil 21 kyr – inklusive kalver. Under hele fjøset var det full gjødselkjeller med 2,5 m under taket. Fjøsgolvet var murt av murstein med velvinger innlagt i jernbjelker for hver 1,2 m. Ved siden av fjøset lå grisehuset med plass til 5 griser. I rommet mot vest lå stallen med 4 stallbokser.

Det bodde folk i drengestua, og de var opptatt med alt det praktiske og nødvendige med husdyrholdet. Alt dyreforet ble produsert på det som i dag er kornåker. Gårdsredskapen er beholdt, alt fra høyvogner til kjerrer, harver, slåmaskiner, høypresse, mjølkasse, seletøy, kjøkkenvogn, melkespann, tømmerdoninger (buk og geit), gjødselsleder. Alt av håndredskap – alt fra hestesko til tømmerklaver er samlet på øverste «kjøringa» - nesten som på et museum.

Alle kyrene ble solgt til Jæren tidlig på 1960-tallet. Grisene forsvant, men det ble igjen en hest til tidlig på 1970-tallet. Jordbruksarealet har alltid vært beskjedent – 230 da. på det meste. Bruajordet ble solgt til Torger Auestad tidlig på 2000-tallet. Det ligger i dag under Rustad gård. Noe areal ved Skytterhaugen er gjenplantet med finsk valbjørk. Ved smia – mot Mjølnerud – er det foredlet rettstammet genmodifisert bjørk som er godt egnet til finør. I 1952 ble det anskaffet en traktor av typen Ferguson gråtass. Den er for lengst borte, men en tilsvarende er anskaffet – nærmest for moro skyld.

Skogen gir også jaktutbytte. Da vi flyttet til Hofoss i november 1998, hadde eiendommen rett på 24 elger. Så fikk vi etter hvert føling med hva politisk styring av rovviltforvaltningen betyr i praksis - elgkvoten er i dag halvert. Skogen rundt Hofoss og i Sørroa er leid ut til Utmarkslaget når det gjeder småvilt og rådyr. Det har også vært en betydelig beverjakt inntil beveren i praksis ble fredet i Kongsvinger i noen år, men er nå opphevet. Mellom 1995 og 2018 skjøt vi i gjennomsnitt 4 bevere i året.

Hvordan blir fremtiden? Si det... Nye eiere/drivere bør være «godt skodd» - det blir mange og nye regler og pålegg/påbud. Man kan ane fremtiden – ved å kunne historien.